

بررسی حقوقی مالکیت آثار دانشگاهی

محمود صادقی^۱، ابوالفضل رضایی^{۲*}، مرتضی شهبازی نیا^۳

۱- دانشیار گروه حقوق دانشگاه تربیت مدرس

۲- کارشناس ارشد حقوق مالکیت فکری دانشگاه تربیت مدرس

۳- استادیار گروه حقوق دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

آثار دانشگاهی به عنوان منبعی حیاتی در توسعه صنعتی جوامع نگریده می‌شوند. در این میان آن چه که از دیدگاه حقوقی از اهمیت بالایی برخوردار است، تعیین و شناخت حقوق مربوط به این آثار است. در این مقاله ابتدا حقوق مالکیت فکری آثار دانشگاهی تعریف شده؛ در گام دوم عناصر ضروری که برای خلق آثار دانشگاهی نیاز است، از جمله پدیدآورنده، وجود شخصیت حقوقی خاص به نام دانشگاه، وجود قرارداد استخدامی و اثر پدیدآمده معرفی گردیده و در انتها سه معیار مهم دکترین کار در برابر مزد، استفاده گسترده از منابع دانشگاهی و قرارداد انتقال مالکیت، که در دانشگاه‌های معروف کشورهای غربی در باب تعیین مالکیت این آثار، مورد استفاده قرار می‌گیرد، در مقایسه با بعضی از دانشگاه‌های ایران، همراه با قوانین موضوعه حقوق مالکیت فکری کشورمان، مورد مقایسه و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: حقوق مالکیت فکری؛ آثار دانشگاهی؛ پدیدآورنده

۱- مقدمه

ایجاد، تولید و توسعه علم و فناوری دارند. در کشورهای توسعه یافته، این سهم به دلیل ارتباط متقابل و تنگاتنگ صنعت و مراکز پژوهشی و تحقیقاتی از جمله دانشگاه، همچنین قوانین معین و مشخص حقوق مالکیت فکری در تعیین حدود روابط بخش صنعت و دانشگاه، بیشتر است و به همین دلیل، دانشگاه این توانایی را دارد که به نحو مطلوبی بخش صنعت را تغذیه کند و از انجام کارهای صرفاً پژوهشی بپرهیزد. صنعت نیز متقابلاً، گذشته از برطرف نمودن نیازهای خود در دستیابی به دانش پیشرفته روز، منابع مالی دانشگاه را در زمینه پژوهش فراهم می‌کند.

اما در کشورهای در حال توسعه این امر از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست و به دلیل فقدان خط‌مشی قانونی مشخص در تعیین حقوق مربوط به این آثار و ارتباط ضعیف صنعت و دانشگاه، دانشگاه فقط به انجام کارهای پژوهشی صرف پرداخته، کمتر تحقیقات مورد نیاز صنعت را انجام می‌دهد.

در دنیای رقابتی امروز، دانش به عنوان منبعی عظیم برای مزیت رقابتی بنگاه‌ها به حساب می‌آید [۱]. لازمه تولید علم و اندیشه، وجود فضا و بستر امن و مناسبی است که در آن از یک سو صاحب فکر و اندیشه احساس کند که منتفع از دستاوردها و تراوشات فکری خود است و از سوی دیگر جامعه بتواند به شیوه مناسبی به این دستاوردها دسترسی پیدا کند [۲]. در اقتصاد مبتنی بر دانش، دانشگاه‌ها علاوه بر مأموریت‌های آموزشی و تحقیقاتی، مأموریت سوم خود یعنی مشارکت فزاینده‌تر در نوآوری و توسعه فناوری را عهده‌دار شده‌اند [۳] و به جهت برخورداری از نیروی متخصص و آموزش دیده و نیز برخورداری از تجهیزات و امکانات لازم، به عنوان منبعی مهم در تحقیق و توسعه، سهم ارزشمندی در

که مالکیت آثار دانشگاهی به چه کسی تعلق دارد، بسیار مورد توجه قرار گرفته است. حقوقدانان بر سر این مساله بحث‌های بسیاری کرده‌اند. همچنین دانشگاه‌های بسیاری در کشورهای غربی برای تبیین موضوع و پرهیز از بروز اختلاف، خط‌مشی‌های حقوق مالکیت فکری وضع و تدوین نموده‌اند. جامعه مطالعاتی ما در این تحقیق خط‌مشی‌های حقوق مالکیت فکری برخی از دانشگاه‌های آمریکا و استرالیا به همراه آراء قضایی مربوطه است. در این پژوهش ضمن بررسی بعضی از خط‌مشی‌های مذکور و بررسی معیارهای موجود در این خط‌مشی‌ها، ماهیت و عناصر تشکیل دهنده اثر دانشگاهی نیز مورد تعریف، تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

۳- مدل‌های مورد استفاده در اختصاص مالکیت آثار دانشگاهی به دانشگاه

در کشورهای غربی از جمله آمریکا به‌عنوان پیشگام تعیین مالکین حقوق فکری آثار دانشگاهی، معیارهایی در تعیین مالکیت اثر دانشگاهی به دانشگاه در خط‌مشی‌های حقوق مالکیت فکری دانشگاه‌های این کشور، ارائه شده است که قابل امعان نظر است. قانون بای-دال مصوب ۱۹۸۰ میلادی، نقطه تحول تغییر سیاست‌های دانشگاه‌های این کشور به سوی افزایش ایجاد و تجاری‌سازی آثار دانشگاهی است. بعد از تصویب قانون موسوم به بای-دال در آمریکا بسیاری از دانشگاه‌های این کشور در جهت تحصیل حق اختراع برای اختراعاتشان و اعطاء مجوزهای بهره‌برداری از این اختراعات به صنعت شروع به فعالیت کردند؛ هر چند بعضی از دانشگاه‌های این کشور از جمله دانشگاه استنفورد، کالیفرنیا، دانشگاه صنعتی ماساچوست (MIT)^۱ و ویسکانسین از چند دهه پیش تر از تصویب این قانون این فعالیت‌ها را آغاز کرده بودند [۵]. علاوه بر این، قانون بای-دال منجر به تاسیس دفاتری با عنوان دفتر انتقال فناوری شد که وظیفه‌اش بازاریابی، بررسی ارزش تجاری اختراع و دیگر موضوعات مربوط به بهره‌برداری تجاری از اختراع در دانشگاه‌های این کشور می‌باشد [۶]. بعد از تصویب قانون بای-دال در آمریکا

بخش صنعت نیز قادر به رفع نیازهای پژوهشی و فناوری خود از طریق دانشگاه نیست.

به همین دلیل «در سال‌های اخیر تضمین چگونگی انتقال ارزش دانشی که در دانشگاه تولید می‌شود به بخش صنعت، دغدغه اصلی تدوین کنندگان خط‌مشی‌های حقوق مالکیت فکری بوده است تا در مقیاس کلان جامعه و در مقیاس کوچک‌تر، تجارت داخلی به صورت خاص بتواند از علوم دانشگاهی و نظرات فنی و کارشناسانه بهره‌مند گردد» [۴].

در این میان، ماده نزاع، مالکیت این آثار است. از سویی خالقان این آثار مدعی‌اند به دلیل نقشی پدیدآورندگی، مالکیت این آثار به آن‌ها تعلق دارد و می‌توانند به‌عنوان مالک این آثار از حقوق مربوط به این آثار، بهره‌برداری کنند؛ از طرف دیگر دانشگاه به دلیل صرف امکانات مالی و فراهم نمودن تجهیزات لازم برای خلق این آثار، داعیه مالکیت دارد.

فرض نخست در مورد هر اثری اختصاص حقوق فکری به پدیدآورنده است. اما این فرض در مورد آثار دانشگاهی مطلق نمانده است. برخی دانشگاه‌ها به کلی فرض مالکیت پدیدآورنده را به نفع خویش تغییر داده‌اند. برخی دیگر تنها در حوزه حق اختراع مالکیت اثر را متعلق به خویش می‌دانند. اما برخی دیگر که تشکیل‌دهنده اکثریت هستند، فرض مالکیت پدیدآورنده را محترم داشته و فرض نخست و اصلی را مالکیت پدیدآورنده قرار داده‌اند. این گروه در تعیین دانشگاه به‌عنوان مالک حقوق فکری معیارهایی در قوانین و مقررات حقوق مالکیت فکری خویش اتخاذ کرده‌اند که برخی منبعث از قوانین ملی و برخی برگرفته از قواعد منطقی و عقلی است.

مقاله حاضر درصدد است با بررسی فروض مختلف مالکیت دانشگاه به همراه ذکر نمونه‌های موجود در دانشگاه‌های آمریکا، معیارهایی که به‌عنوان مشخصه مالکیت حقوق فکری این آثار در دانشگاه‌های این کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد، همراه با مقایسه تطبیقی قوانین و مقررات ملی کشورمان و آیین‌نامه‌های دانشگاهی محدود و موجود، شرح و تبیین نماید.

۲- روش تحقیق

در این مقاله از روش توصیفی-تحلیلی برای تحلیل موضوع پژوهش استفاده شده است. در طول چند دهه اخیر این سوال

1- Massachusetts Institute Technology

بر این که طرفین به صراحت در قرارداد کتبی که توسط آن‌ها امضا شده است توافق کرده باشند اثر به‌عنوان اثری باشد که در قبال مزد پدیدآمده است [۸].

بر اساس این تئوری که جایگاه قابل ملاحظه‌ای در حقوق آمریکا، بالاخص دانشگاه‌های این کشور دارد، دانشجویان، کارمندان، اعضای هیات علمی دانشگاه، مستخدمان و دیگر کسانی که در قبال کاری که انجام می‌دهند، حقوق دریافت کنند، اگر در راستای وظیفه‌ای که برای آن حقوق دریافت می‌کنند، اثری خلق کنند، مالکیت آن و حقوقی که به این اثر تعلق می‌گیرد، به دانشگاه تعلق دارد. این تئوری، استثنایی است بر اصل تعلق مالکیت اثر به پدیدآورنده، خصوصاً در دانشگاه‌هایی که فرض نخستین تعلق مالکیت اثر به خالق آن را به رسمیت شناخته‌اند.

دانشگاه جورج واشنگتون آمریکا نیز در خط‌مشی خود در این زمینه تعریفی کاربردی در مورد آثار دانشگاهی ارائه کرده:

«۱. اثری که توسط اعضای دانشگاه یا دانشجویی که در دانشگاه استخدام شده در حوزه‌ای که برای آن استخدام شده است پدید آمده باشد؛
۲. یک اثر سفارشی خاص که به وسیله اعضای هیات علمی یا کتابداران در راستای انجام وظیفه در حوزه‌ای که برای آن وظیفه استخدام شده‌اند، پدید آمده باشد به همان نحوی که در قرارداد کتبی خاصی که بین دانشگاه از یک طرف و اعضای هیات علمی و کتابداران از طرف دیگر امضا شده وجود دارد» [۹].

جدول ۱ لیست برخی دیگر از دانشگاه‌های آمریکا و استرالیا در رابطه با استفاده از مدل دکترین کار در برابر مزد در اختصاص حقوق فکری اثر به دانشگاه و اثبات عمومیت یافتن این قاعده را آورده است.

موضوع مالکیت آثار دانشگاهی در این کشور وارد مرحله جدیدی شد. دانشگاه‌های مختلف در آمریکا در تعیین حدود حقوق و وظایف دانشگاه و پدیدآورنده خط‌مشی‌های حقوقی تدوین نمودند و معیارهایی در تعیین مالکیت آثاری که در این دانشگاه‌ها پدید می‌آید، ارائه نمودند. ما در ارائه معیارهای تعیین مالکیت، معیارهای موجود در خط‌مشی حقوق مالکیت فکری دانشگاه اکلاهاما و کالیفرنیا جنوبی را با توجه به پژوهشی که نگارنده در منابع مختلف در این زمینه در کشور آمریکا داشته است به دلیل جامعیت، پیشگامی این دانشگاه‌ها در تدوین خط‌مشی، عمومیت داشتن معیارهای مذکور در باب تعیین مالک آثار دانشگاهی در این کشور انتخاب نمودیم. دکترین کار در برابر مزد، استفاده گسترده از منابع و امکانات دانشگاهی و وجود قرارداد انتقال مالکیت، سه مدلی است که در تعیین مالکیت حقوق اثر دانشگاهی به دانشگاه در دانشگاه‌های این کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد. در ادامه این سه مدل به تفصیل بررسی می‌شود.

۳-۱ مدل دکترین کار در برابر مزد^۱

«کار در برابر مزد» کاری است که توسط یک مستخدم در حوزه‌ای که برای آن استخدام شده است، پدید آمده باشد» [۷]. بر اساس این تئوری که پرورده نظام حقوقی آمریکاست، دو مبادله صورت می‌گیرد که در اولی کارفرما در قبال کاری که مستخدم پدیدآورنده، حقوق پرداخت می‌کند و در مبادله دوم، پدیدآورنده، مالکیت اثر پدیدآمده را در قبال اخذ دستمزد به کارفرما منتقل می‌نماید.

«قانون کپی رایت آمریکا تئوری "کار در برابر مزد" را تعریف می‌کند به:

۱. اثری که در حوزه استخدامی که مستخدم به آن منظور استخدام شده است پدید آمده باشد؛ یا ۲. کاری که از طرف کارفرما سفارش داده شده باشد یا برای استفاده به منظور مشارکت در کار جمعی در بخشی از تصاویر متحرک یا دیگر کارهای سمعی بصری، به‌عنوان ترجمه، کار تکمیلی، گردآوری، متن آموزشی، تست، جواب برای تست، یا به‌عنوان یک اطلس گردآوری شده باشد، مشروط

جدول (۱) استفاده از مدل کار در برابر مزد

منبع	شمول استفاده مدل در مورد اعضای هیات علمی و اساتید	شمول استفاده مدل در رابطه با کارمندان	شمول استفاده مدل در رابطه با دانشجویان	حوزه استفاده	استفاده از مدل	دانشگاه
[۱۰]	مثبت	مثبت	مثبت	کپی‌رایت	مثبت	دانشگاه میشیگان
[۱۱]	مثبت	مثبت	مثبت	حق اختراع	مثبت	دانشگاه کالیفرنیا
[۹]	مثبت	مثبت	مثبت	کپی‌رایت	مثبت	دانشگاه جرج واشنگتن
[۱۲]	منفی	مثبت	مثبت	کپی‌رایت	مثبت	دانشگاه سیدنی
[۱۳]	مثبت	مثبت	مثبت	حق اختراع	مثبت	دانشگاه مین سیستم
[۱۴]	مثبت	مثبت	مثبت	کپی‌رایت و حق اختراع	مثبت	دانشگاه کالیفرنیا جنوبی
[۱۵]	مثبت	مثبت	منفی	کپی‌رایت و حق اختراع	مثبت	دانشگاه ورمونت

مادی سفارش دهنده را تا ۳۰ سال قابل حمایت دانسته است در حالی که طبق ماده ۱۲ این قانون مدت حمایت از حقوق مادی این آثار ۳۰ سال به علاوه عمر پدیدآورنده می‌باشد؛ ثالثاً به مالکیت آثاری که در دسته اول تئوری کار در برابر مزد قرار دارند، یعنی آثاری که در نتیجه استخدام پدید می‌آیند، اشاره‌ای نکرده و تنها به آثاری که در دسته دوم تئوری کار در برابر مزد پدید می‌آیند یعنی آثار سفارشی اشاره نموده است. در مورد ویژگی اول، این نقیصه با فرض نخستین مالکیت حقوق معنوی اثر برای خالق آن قابل رفع است، به‌ویژه که در ماده ۴ این قانون حقوق معنوی پدیدآورنده را غیرقابل انتقال و نامحدود در برابر زمان و مکان اعلام می‌کند، در مورد ویژگی سوم قانون صراحتی ندارد و از روح قانون مذکور نیز نمی‌توان قاعده‌ای برای آن مشخص نمود. البته این موضوع در پیش نویس لایحه قانون جدید کپی‌رایت در ماده ۵۵ مورد اشاره قرار گرفته است و مالکیت این آثار را در مقرره‌ای جالب در مرحله نخست متعلق به پدیدآورنده اعلام کرده و با عبارتی گنگ و نامعلوم که ماده نزاع و اختلاف است در انتهای عبارت می‌افزاید:

« با این حال، انعقاد قرارداد با سفارش‌دهنده یا استخدام‌کننده به منظور ایجاد اثر، اماره انتقال حقوق مادی به میزانی است که برای فعالیت‌های متعارف آنان ضروری است» [۱۸].

در حقوق ایران قانون حمایت از نرم افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹ با تفکیک بین حقوق مادی و معنوی نرم افزار در ماده ۶ با الگو گرفتن از این تئوری آورده است:

« پدیدآوردن نرم افزارها ممکن است ناشی از استخدام و یا قرارداد باشد در این صورت:
الف- باید نام پدیدآورنده توسط متقاضی ثبت به مراجع یاد شده در این قانون به منظور گواهی ثبت، اعلام شود.
ب- اگر هدف از استخدام یا انعقاد قرارداد، پدیدآوردن نرم‌افزار مورد نظر بوده و یا پدیدآوردن آن جزء موضوع قرارداد باشد، حقوق مادی مربوط و حق تغییر و توسعه نرم افزار متعلق به استخدام‌کننده یا کارفرما است، مگر اینکه در قرارداد به صورت دیگری پیش بینی شده باشد.» [۱۶]

در قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان نیز در ماده ۱۳ اعلام می‌کند:

«حقوق مادی اثرهایی که در نتیجه سفارش پدید می‌آید تا سی‌سال از پدیدآمدن اثر متعلق به سفارش دهنده است مگر آنکه برای مدت کمتر یا ترتیب محدودتری توافق شده باشد» [۱۷].

در این ماده چند ویژگی قابل ذکر وجود دارد؛ اولاً اینکه این ماده تنها مالکیت حقوق مادی اثر را مشخص نموده و از ذکر مالک حقوق معنوی اثر خودداری کرده است؛ ثانیاً حقوق

خلق شده باشد، مالکیت اثر پدیدآمده به دانشگاه تعلق دارد مگر اینکه در قرارداد منعقد شده بین پدیدآورنده و دانشگاه غیر از این توافق شده و یا دانشگاه از حقوق خود صرف‌نظر نماید.

در تحقیقی که در آمریکا انجام شد، این نتیجه حاصل شد که در خط مشی حق مولف ۴۲ دانشگاه از ۷۰ دانشگاه این کشور، دانشگاه‌ها ادعای مالکیت بر آثاری کرده‌اند که با استفاده گسترده از منابع دانشگاهی پدید آمده است [۲۱].

اما سوال نزاع‌برانگیز این که اصولاً معیار استفاده گسترده از منابع دانشگاهی چیست؟ چه مقدار استفاده را می‌توان استفاده گسترده گفت؟ آیا معیاری به‌عنوان قاعده حل تعارض در این زمینه وجود دارد که در زمان بروز اختلاف بدان رجوع کرد؟ در این زمینه دانشگاه جورج واشنگتن آمریکا تعریفی ایجابی از "استفاده گسترده" ارائه نموده که قابل ملاحظه است. در خط مشی حق‌مولف این دانشگاه در بخش ۳.۳ ذیل عنوان تعریف "استفاده گسترده" از منابع دانشگاهی آمده است:

«استفاده گسترده» از منابع دانشگاه به معنای استفاده از آزمایشگاه، استودیو، وسایل سمعی، سمعی بصری، ویدئو، تلویزیون، دستگاه‌های پخش، کامپیوتر، دستگاه‌های محاسبه‌کننده یا دیگر امکانات، منابع و کارکنان یا دانشجویانی است که: الف) خارج از حوزه امکاناتی که به وظایف شغلی معمول کتابداران یا اعضای هیات علمی و یا برنامه‌های آکادمی دانشجویان تعلق می‌گیرد و یا ب) استفاده کتابداران و اعضای هیات علمی از چنین امکاناتی به طور معمول برای همه فراهم نیست یا در واقع در مقایسه وضعیت اعضای هیات علمی با دانشگاه‌های و دپارتمان‌های مشابه یا برای همه، یا همه کتابدارانی که چنین وضعیت مشابهی دارند، مهیا نیست. واژه "استفاده گسترده" شامل استفاده از محیط اداری شخصی، تلفن محلی، منابع کتابخانه‌ای و تجهیزات کامپیوتری شخصی بی‌اهمیت در فعالیت‌های خارجی که در بخش دوم خط‌مشی دانشگاه در مورد تعارض منافع و اعمال دانشکده و سرمایه‌گذاران آمده است، نمی‌شود» [۹].

در مقابل دانشگاه میشیگان آمریکا در خط مشی مربوط به حق مولف خود تعریفی سلبی از "استفاده معمولی" از منابع دانشگاهی ارائه داده که در نقطه مقابل قابل توجه است:

و بالاخره قانون ثبت اختراعات ۱۳۸۶ در ماده ۶ در مورد مالکیت آثاری که در نتیجه استخدام پدید می‌آید بیان می‌کند:

«در صورتی که اختراع ناشی از استخدام یا قرارداد باشد حقوق مادی آن متعلق به کارفرما خواهد بود، مگر آن که خلاف آن در قرارداد شرط شده باشد» [۱۹].

تئوری کار در برابر مزد هرچند راه‌حل مناسبی برای حل اختلافات در مورد مالکیت آثار دانشگاهی است، ولی این تئوری نیز به صورت مطلق نمانده است. مخالفان این تئوری در ایراد به مطلق بودن این تئوری بیان می‌دارند که اساتید تنها برای آموزش و راهنمایی پژوهشگران و دانشجویان نیز تنها برای پژوهش استخدام و در قبال آن حقوق دریافت می‌کنند و اگر اثری در این راستا پدید آمد به این معنا نیست که حقوق تسلیم شده عوض اثر پدید آمده باشد، بلکه حقوقی که به این افراد پرداخت می‌شود، عوض کاری است که انجام می‌دهند. در واقع بین کار انجام شده و اثر پدیدآمده تفاوت و تمایز وجود دارد و حقوقی را که دانشگاه به مستخدم پرداخت می‌کند در عوض هزینه زمان و تخصصی است که پدیدآورنده صرف نموده، در حالی که در مقابل اثری که پدید آمده هیچگونه عوضی قرار داده نشده که در قبال آن، اثر متعلق به دانشگاه باشد [۲۰].

راه‌حل دیگر برای گریز از مطلق‌گرایی این نظریه، مربوط به حقوق قراردادهای و از شروط قراردادی است، بدین معنا که در صورت تعلق اراده طرفین به تغییر این قاعده در قرارداد، شرط خلاف جایز است و علاوه بر این که خالق اثر در برابر اثری که خلق می‌کند، مزد دریافت می‌کند در صورت شرط در قرارداد استخدامی و یا قرارداد مربوط به ساخت اثر می‌تواند تمام یا درصدی از مالکیت اثر را به خود اختصاص دهد.

۳-۲ مدل قاعده استفاده گسترده از منابع دانشگاهی^۱

این قاعده که مانند دکترین کار در برابر مزد در خط‌مشی‌های حقوق مالکیت فکری دانشگاه‌های بسیاری به آن توجه شده است، به این معناست که اگر اثر فکری پدید آمده توسط اعضای دانشگاهی با "استفاده گسترده" از منابع دانشگاهی

جدول ۲) استفاده گسترده از منابع دانشگاهی

منبع	شمول مدل در رابطه با اعضای هیات علمی	شمول مدل در رابطه با کارمندان	شمول مدل در رابطه با دانشجویان	حوزه استفاده	استفاده از مدل	دانشگاه
[۱۰]	مثبت	مثبت	مثبت	کپی رایت	مثبت	دانشگاه میشیگان
[۱۱]	مثبت	مثبت	مثبت	حق اختراع	مثبت	دانشگاه کالیفرنیا
[۹]	مثبت	مثبت	مثبت	کپی رایت	مثبت	دانشگاه جرج واشنگتن
[۱۲]	منفی	منفی	منفی	کپی رایت	منفی	دانشگاه سیدنی
[۱۳]	مثبت	مثبت	مثبت	حق اختراع	مثبت	دانشگاه مین سیستم
[۱۴]	مثبت	مثبت	مثبت	کپی رایت و حق اختراع	مثبت	دانشگاه کالیفرنیا جنوبی
[۱۵]	مثبت	مثبت	مثبت	کپی رایت و حق اختراع	مثبت	دانشگاه ورمونت

دانشگاه است. باید یادآوری کرد که استفاده گسترده از منابع دانشگاهی قابل جمع با دکترین کار در برابر مزد نیست؛ پس هر جا دکترین کار در برابر مزد مطرح و مالکیت اثر دانشگاهی بر اساس آن مشخص شود، مطرح نمودن استفاده گسترده از منابع دانشگاهی توجیهی ندارد و قابل اعمال نیست.

۳-۳ مدل وجود قرارداد

سومین عامل در تعیین مالکیت اثر دانشگاهی، وجود قرارداد است. به موجب اصل حاکمیت اراده در قرارداد هر فردی می‌تواند هم‌پیمان خویش را انتخاب نماید و در شرایطی برابر به انجام توافق و تعیین حقوق و تعهدات با طرف مقابل خود بپردازد. ولی در حقوق کنونی عقد از رابطه خصوصی بین اشخاص خارج شده است و به صورت یک وسیله مفید اجتماعی برای تولید ثروت ملی درآمده است. دیگر طرفین حاکم بر روابط خود نیستند و دولت که به‌طور غیر مستقیم از نتایج پیمان‌های خصوصی متأثر می‌شود، بسیاری از شرایط وقوع و آثار آن را بر ایشان تحمیل می‌کند. در کنار دولت نیز بسیاری از نهادهای عمومی و خصوصی که دارای برتری و مزیت نسبی نسبت به طرف مقابل قرارداد هستند و قدرت چانه‌زنی بیشتری دارند با تهیه قراردادهایی که شرایط آن قبل از مذاکره و انعقاد قرارداد با طرف مقابل مشخص شده است، این شرایط را به طرف مقابل خود تحمیل می‌کنند. طرف مقابل نیز که از برتری نسبی کمتری برخوردار است و از سوی دیگر در صورت عدم پذیرش شرایط قرارداد در

« منابع معمول دانشگاهی منابعی هستند که به صورت عمومی برای عضو دانشگاهی دیگر با وضعیت مشابه فراهم و در دسترس قرار گرفته است. به طور مثال این امر شامل استفاده معمولی از منابع کتابخانه‌ای، اداره، کامپیوتر و امکانات کامپیوتری دانشگاه، حمایت کارمندان اداری و دبیرخانه و تدارکات می‌شود. این که برای هر بخش، واحد و یا شخص معین چه مقدار استفاده از منابع، استفاده معمول محسوب می‌شود به کارکرد و وظایف آن بخش، واحد و یا شخص بستگی دارد. مثلاً دسترسی به آزمایشگاه شیمی برای اعضای دانشکده شیمی ممکن است استفاده معمولی باشد، اما برای دانشجویان دانشکده ادبیات انگلیسی استفاده غیرمعمول محسوب شود» [۱۰].

در جدول ۲ لیست برخی از دانشگاه‌های آمریکا و استرالیا در رابطه با مدل استفاده گسترده از منابع دانشگاهی، به همراه جزئیات مربوط به هر یک آمده است. از مقایسه دو تعریف فوق روشن می‌شود که استفاده گسترده از منابع دانشگاهی به معنای استفاده خارج از حدود عرف متعارفی است که دانشگاه برای شخص پدیدآورنده با توجه به سمت، درجه علمی و قسمتی که شخص در آن بخش فعالیت می‌کند، فراهم نموده است. اگر اثر با استفاده از امکانات و منابع معمولی که شخص حق استفاده از آن‌ها را داشته و این حق برای او در قوانین و مقررات دانشگاه تعریف شده، پدیدآمده مالکیت اثر به او تعلق دارد، اما اگر اثر با استفاده از منابع و امکانات خارج از عرف متعارفی که شخص حق استفاده داشته است، پدید آمده باشد، مالکیت اثر متعلق به

« اثر به واسطه یک قرارداد حمایت مالی یا در اثر یک "قرارداد انتقال مالکیت" به دانشگاه پدید آمده باشد یا توسعه یافته باشد و ... » [۱۴].

در این جمله، عبارت "قرارداد انتقال مالکیت" موسس این بنای حقوقی است که حتی اگر اثر خارج از حیطه دکترین "کار در برابر مزد" و یا بدون "استفاده گسترده از منابع دانشگاهی" پدیدآمده باشد، در صورت وجود قرارداد انتقال مالکیت اثر پدیدآمده در قلمرو مالکیت دانشگاه قرار می‌گیرد و دانشگاه می‌تواند به‌عنوان مالک اثر از حقوق متعلق به آن بهره‌برداری نماید. بنابراین در صورت وجود قرارداد بین دانشگاه و پدیدآورنده مبنی بر انتقال مالکیت اثر به دانشگاه، دانشگاه مالک اثر است هرچند که دانشگاه در برابر زمان و تخصصی که پدیدآورنده هزینه کرده، پولی پرداخت نکرده باشد و یا حتی پدیدآورنده هیچ گونه استفاده‌ای از منابع دانشگاهی نداشته باشد. در همین زمینه خط مشی حق مولف دانشگاه میشیگان در بخش آثار دانشجویی در بند ۱ اعلام می‌کند: «دانشجویانی که آثار دانشگاهی خلق می‌کنند در حالی که در دانشگاه هستند (از جمله پایان‌نامه، تز، پروژه‌های دانشجویی) مالک حقوقی چنین آثاری هستند، مگر اینکه: ۱- اثر واجد شرایط آثاری باشد که در برابر مزد پدید می‌آیند؛ یا ۲- قراردادی مکتوب مبنی بر انتقال حق مولف اثر از طرف دانشگاه تحصیل شده باشد» [۱].

جدول ۳ لیست برخی دانشگاه‌ها که از قرارداد به عنوان مدل تعیین مالکیت اثر دانشگاهی استفاده کرده‌اند، ارائه می‌دهد.

جدول ۳) استفاده از مدل قرارداد

دانشگاه	استفاده از مدل	حوزه استفاده	شمول استفاده در رابطه با دانشجویان	شمول استفاده در رابطه با کارمندان	شمول استفاده در رابطه با اعضای هیات علمی	منبع
دانشگاه میشیگان	مثبت	کپی‌رایت	مثبت	مثبت	مثبت	[۱۰]
دانشگاه کالیفرنیا	مثبت	حق اختراع	مثبت	مثبت	مثبت	[۱۱]
دانشگاه جرج واشنگتن	مثبت	کپی‌رایت	مثبت	منفی	منفی	[۹]
دانشگاه سیدنی	مثبت	کپی‌رایت	مثبت	مثبت	منفی	[۱۲]
دانشگاه مین سیستم	مثبت	حق اختراع	مثبت	مثبت	مثبت	[۱۳]
دانشگاه کالیفرنیا جنوبی	مثبت	کپی‌رایت و حق اختراع	مثبت	مثبت	مثبت	[۱۴]
دانشگاه ورمونت	مثبت	کپی‌رایت و حق اختراع	مثبت	مثبت	مثبت	[۱۵]

مواجهه با رقبا شکست خواهد خورد، علی‌رغم عدم وجود میل و رضای کامل به پذیرش شروط قرارداد، آن‌ها را می‌پذیرد. این قراردادها که به تعبیر حقوقدانان به قراردادهای الحاقی معروف است، در دانشگاه‌ها نیز در قالب قراردادهای پژوهشی و همکاری‌های دانشگاهی مورد استفاده قرار می‌گیرد. دانشگاه که دارای قدرت و برتری نسبی نسبت به اعضای خود است با تحمیل شرایط قراردادی و آیین‌نامه‌های دانشگاهی طرف مقابل خود را مکلف می‌کند که در قالب قراردادهای مشخص و شروط از پیش تعیین‌شده دانشگاه عمل نماید. البته این بدان معنا نیست که تمام تحقیقات و پژوهش‌هایی که در دانشگاه انجام می‌شود در این قالب صورت می‌گیرد بلکه در بسیاری قراردادهای پژوهشگران و محققان از آزادی و قدرت عمل کافی و کامل برخوردارند.

با این وجود قرارداد به‌عنوان معیاری که از اراده و آزادی طرفین نشأت می‌گیرد، اگر به صورت صحیح منعقد شود به‌عنوان معیاری دقیق و سندی لازم‌الاجرا، معین مالک اثر پدیدآمده است. در مبحثی که در مورد مالکیت آثار دانشجویی دانشگاه کالیفرنیا جنوبی اشاره شد، علاوه بر اینکه دو قاعده "کار در برابر مزد" و قاعده "استفاده گسترده از منابع دانشگاهی" به‌عنوان دو معیار تعیین مالک حقوق فکری آثاری که در دانشگاه مزبور توسط اعضای آن پدید آمده است ارائه نموده، در بند ۲ همان بخش عبارت زیر را به‌عنوان معیاری دیگر در تعیین مالکیت حقوق فکری این آثار ارائه می‌کند:

در قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری نیز در بند «ه» ماده ۶ نیز مفهومی شبیه این مضمون هست. این

به پدیدآورنده تعلق دارد». در این فرض بر اساس آنچه که در قرارداد تعیین شده است عمل می‌شود و عمل خارج از شرط مذکور معتبر نیست.

در فرض سوم ممکن است سهم یکی از طرفین در قرارداد مشخص شده باشد و سهم طرف دیگر تعیین نشده باشد. در این فرض آنچه که مشخصاً به‌عنوان سهم یکی از طرفین مشخص شده است به وی داده می‌شود و باقی در مالکیت شخصی قرار می‌گیرد که سهم وی در قرارداد معین نشده است. به‌عنوان مثال در قرارداد که بین دانشگاه و پدیدآورنده منعقد می‌شود اعلام می‌شود سهم دانشگاه از قرارداد مذکور ۵۵ درصد است. در این فرض ۵۵ درصد از حقوق مادی به دانشگاه داده می‌شود و الباقی در مالکیت پدیدآورنده یا پدیدآورندگان قرار می‌گیرد که به تساوی یا در صورت وجود قرارداد مابین آن‌ها بر اساس آن عمل خواهد شد.

۴- تعاریف

۴-۱- حقوق مالکیت فکری آثار دانشگاهی

تعریف و تبیین حقوق مالکیت فکری آثار دانشگاهی مستلزم تعریف سه اصطلاح مالکیت فکری، حقوق مالکیت فکری و آثار دانشگاهی است؛ تا با فهم معنای این سه، تصویری کلی از حقوق مالکیت فکری آثار دانشگاهی ارائه شود.

تعریف مالکیت فکری

مالکیت فکری عبارت است از هر محصولی که حاصل تلاش ذهنی فرد باشد. این محصول در ماهیت، امری غیرملموس است، اما می‌تواند در اشیاء ملموس پدیدار شود (برای مثال ساخت یک آهنگ). در کاربرد عمومی، اصطلاح «مالکیت فکری»^۱ برای تشخیص و تمیز از حقوق اختصاصی معمولی که در مورد اشیاء ملموس مانند زمین و کالا وجود دارد، به کار می‌رود. مالکیت فکری نوعی از مالکیت غیر مادی است و به حقوقی برمی‌گردد که موضوع آن نتیجه برخی فرآیندهایی فکری است (گرچه اغلب ممکن است تلاش‌های فیزیکی نیز در برداشته باشد). به‌طور سنتی این واژه معنای بسیار محدودی داشته و برای اشاره به حقوقی که مطابق قانون به

بند می‌گوید: «در صورتی که اختراع ناشی از استخدام یا قرارداد باشد حقوق مادی آن متعلق به کارفرما خواهد بود، مگر آن که خلاف آن در قرارداد شرط شده باشد» [۱۹].

اما در نقطه مقابل، قرارداد انتقال مالکیت به نفع پدیدآورنده نیز قابل انعقاد است. در این صورت مالکیت اثری که توسط پدیدآورنده خلق شده است به وی تعلق دارد. بر اساس این قرارداد طرفین می‌توانند در قرارداد شرط کنند که حتی اگر اثر در قالب ثوری کار در برابر مزد ایجاد شده و یا اینکه با استفاده گسترده از منابع دانشگاهی که پدیدآورنده در اختیار داشته است پدید آمده باشد، مالکیت اثر به خالق آن تعلق گیرد. طبق اصل آزادی قراردادی، طرفین می‌توانند به جز استثنائات قانونی و آیین‌نامه‌ای که در این زمینه وجود دارد به دلخواه در مورد مالکیت اثر توافق کنند.

علاوه بر دو فرض فوق، فرض سومی نیز قابل تصور است. در حقیقت در حالی که قرارداد می‌تواند به نفع دانشگاه و با فرض مالکیت اثر به دانشگاه منعقد شود و از سوی دیگر نیز با فرض مالکیت پدیدآورنده قابلیت انعقاد دارد، در فرض سوم می‌توان پلی بین فرض مالکیت دانشگاه و فرض مالکیت پدیدآورنده ترسیم نمود و مالکیت را به صورت مشترک بین دانشگاه و پدیدآورنده تقسیم کرد. اما سوال اصلی که در این فرض مطرح است، نحوه و کیفیت تقسیم است. به عبارت دیگر در صورت قائل به تقسیم‌بودن حقوق مادی اثر در قرارداد، این تقسیم به چه مقدار و چگونه باید صورت گیرد؟ در این زمینه باید فروض مختلف را بررسی و از یکدیگر تفکیک کرد. در فرض اول قرارداد به صورت مطلق منعقد شده است و تنها به اشتراک حقوق پدیدآورنده و دانشگاه بسنده شده است. در این فرض آنچه که از ظاهر قرارداد برمی‌آید، تساوی سهام پدیدآورنده و دانشگاه در اثر است. در این فرض هیچ یک از طرفین بر طرف دیگر ترجیحی در برخورداری از سهم بیشتر ندارد و بر اساس اصل تساوی حقوق شرکا، نیمی از حقوق مادی اثر در مالکیت دانشگاه و نیم باقی در مالکیت پدیدآورنده قرار می‌گیرد.

در فرض دوم سهم هریک از طرفین در قرارداد مشخص شده است. به‌عنوان مثال در ماده مربوطه در قرارداد آمده باشد که «۴۰ درصد از حقوق مادی متعلق به دانشگاه و ۶۰ درصد آن

1- intellectual property

در صورتی که موضوع اختراع فرآیند باشد: اول- استفاده از فرآیند؛ دوم- انجام هر یک از موارد مندرج در جزء (۱) بند (الف) این ماده در خصوص کالاهایی که مستقیماً از طریق این فرآیند به دست می‌آید» [۱۹].

همچنین در بند ب ماده ۲۸ این قانون در خصوص حقوقی که به طرح‌های صنعتی تعلق می‌گیرد، حق ساخت، فروش و واردکردن اقلام حاوی طرح صنعتی را بیان می‌کند. در مورد حقوق معنوی نیز در بند «و» ماده ۵ قانون ثبت اختراعات آمده است:

«نام مخترع در گواهینامه اختراع قید می‌شود مگر این که کتباً از اداره مالکیت صنعتی درخواست کند که نامش ذکر نشود. هرگونه اظهار یا تعهد مخترع مبنی بر اینکه نام شخص دیگری به عنوان مخترع ذکر گردد، فاقد اثر قانونی است» [۱۹].

در حوزه آثار ادبی و هنری نیز در قانون حمایت از حقوق مولفان، مصنفان و هنرمندان در ماده ۳، در بیان حقوق مادی و معنوی که به این آثار تعلق می‌گیرد، بیان می‌دارد:

«حقوق پدیدآورنده شامل حق انحصاری نشر و پخش و عرضه و اجرای اثر و حق بهره‌برداری مادی و معنوی از نام و اثر او است» [۱۷].

تعریف اثر دانشگاهی

برای این که اثری، به عنوان «اثر دانشگاهی» شناخته شود، از لحاظ حقوقی باید واجد شرایط زیر باشد:

استاد و دانشجو و مستخدم در دانشگاه: برای شناسایی اثری به عنوان اثر دانشگاهی لازم است افرادی با عنوان دانشجو، استاد، اعضای هیات علمی، کارمند و یا مستخدم در دانشگاه فعالیت کنند، یا با دانشگاه قرارداد استخدامی داشته باشند و یا طبق مقررات دانشگاه از اعضای آن دانشگاه محسوب شوند. اعضای دانشگاه عبارتند از افرادی که به موجب قوانین و مقررات آموزش عالی کشور به صورت کلی و مقررات و آیین‌نامه‌های دانشگاه مربوطه به صورت خاص از اعضای دانشگاه محسوب شوند. اعضای دانشگاه به طور معمول اساتید اعم از استادان عضو هیات علمی و استادان مدعو و

محصولات فکری که در حوزه ادبی و هنری پدید می‌آید، استفاده می‌شود. این حوزه در مقابل مالکیت صنعتی قرار دارد که به موضوعاتی مانند اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری می‌پردازد که بیشتر جنبه صنعتی و تجاری دارند. اما به هرحال مالکیت فکری اکنون یک واژه عمومی است که برای اشاره به هر دو حوزه مورد استفاده قرار می‌گیرد» [۲۰].

در قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان سال ۱۳۴۸ ایران نیز بعد از تعریف پدیدآورنده در ماده ۱، در ماده ۲ انواع آثاری که مورد حمایت قرار می‌گیرد را برشمرده است [۱۷]. علاوه بر آثار برشمرده شده در این ماده، به موجب قسمتی از ماده ۱۶۰ قانون پنج ساله برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷ گزارش‌های پژوهشی، پایان‌نامه‌ها و نرم‌افزارهای چندرسانه‌ای به عنوان «اثر» مشمول مفاد این قانون است [۲۲].

در حوزه مالکیت صنعتی نیز به موجب قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی، علائم و نام‌های تجاری مصوب ۱۳۸۶/۹/۵ اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری قابل ثبت و حمایت هستند [۱۹].

تعریف حقوق مالکیت فکری

حقوق مالکیت فکری حقوقی انحصاری است که به پدیدآورندگان آثار فکری در دو حوزه مالکیت ادبی و هنری و مالکیت صنعتی، تعلق می‌گیرد. در واقع حقوق مالکیت فکری از ایده‌ها و اطلاعاتی که بیشتر ارزش تجاری دارند، حمایت می‌کند. حمایت از ایده‌های برخوردار از ارزش تجاری، رشد چشمگیری را به ویژه در کشورهای صنعتی که از مالکیت فکری به عنوان اعتباری برای بهره‌برداری تجاری استفاده می‌کنند، داشته است [۲۳].

قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶ در ماده ۱۵، حقوق مادی آثاری که در این حوزه پدید می‌آید، موارد ذیل را بیان می‌کند:

«۱- در صورتی که اختراع در خصوص فرآورده باشد: اول- ساخت، صادرات و واردات، عرضه برای فروش، فروش و استفاده از فرآورده. دوم- ذخیره به قصد عرضه برای فروش، فروش یا استفاده از فرآورده.

این تعریف در مقایسه با تعریفی که دانشگاه بیکر از اعضای خود ارائه کرده، از چند جهت محدودتر به نظر می‌رسد:

(۱) از میان اساتید، تنها اعضای هیات علمی را از اعضای دانشگاه محسوب کرده است و اساتید مدعو و حق‌التدریسی را که براساس مصوبه وزارت علوم می‌توانند در دانشگاهی دیگر، غیر از دانشگاهی که در آن عضو هیات علمی هستند، به تدریس و پژوهش اشتغال داشته باشند، را در این تعریف نیاورده است.

(۲) در تعریف دانشجویان دانشگاه، به نظر می‌رسد تنها کسانی را دانشجوی محسوب نموده که دانشجویان دانشگاه هستند و در دانشگاه ثبت نام نموده‌اند؛ در حالی که ممکن است دانشجویانی خارج از دانشگاه (از مراکز دانشگاهی دیگر) در قالب قرارداد همکاری‌های پژوهشی در دانشگاه مشغول به پژوهش و تحقیق باشند و اثری فکری در حوزه‌ای که در آن به پژوهش می‌پردازند، پدید آورند.

(۳) در مقایسه، این تعریف با قسمت آخر تعریفی که دانشگاه بیکر، این تفاوت وجود دارد که در این تعریف افرادی را که ممکن است دانشجوی، استاد و یا کارمند نباشند، اما با هزینه کردن امکانات دانشگاه به تولید آثار فکری بپردازند، اشاره‌ای نشده است و برخلاف آیین نامه دانشگاه بیکر تعریف نشده‌اند.

وجود قرارداد استخدامی یا شرایط قانونی خاص: دومین عنصر وجود قرارداد استخدامی بین دانشگاه و دانشجو، استاد، اعضای هیات علمی و یا کارمندانی است که برای دانشگاه کار می‌کنند و یا این‌که براساس قوانین، مقررات و آیین‌نامه‌های خاص دانشگاهی پدیدآورنده از اعضای دانشگاه شناخته شوند، اعم از این‌که این عضویت دائمی باشد یا موقت. قابل توجه است که این قرارداد باید در قالب قراردادی استخدامی باشد و یا اگر به مقررات و آیین‌نامه‌های دانشگاه ارجاع داده می‌شود، مقرره‌ای که به این موضوع پرداخته باشد، وجود داشته باشد و یا از مفاد آن بتوان این امر را استنباط نمود. قانون استخدام کشوری مصوب ۱۳۴۵ در مواد ۵ و ۶ دو مدل استخدام معرفی نموده است. در مدل نخست به موجب ماده ۵ قانون مذکور «مستخدم رسمی کسی است که به موجب حکم رسمی در یکی از گروه‌های دوازده‌گانه استخدامی برای تصدی یکی از پست‌های سازمانی وزارتخانه‌ها یا موسسات

غیر عضو در هیات علمی، دانشجویان، کارمندان و کارکنان دانشگاه را شامل می‌شود.

در آیین‌نامه حقوق مالکیت فکری دانشگاه بیکر^۱ آمریکا در بخش دو این آیین نامه در بند الف پدیدآورندگان محصولات فکری دانشگاهی را تعریف می‌کند به:

- تمام افرادی که در دانشگاه بیکر استخدام شده‌اند، شامل استادان پاره وقت یا تمام‌وقت دانشکده، استادان مدعو و ناظر یا محققان، مسولان اجرایی، کارمندان دانشگاه و دانشجویانی که در دانشگاه کار می‌کنند؛

- پیمان‌کاران و مشاوران مستقل و هر استاد مدعوی که با دانشگاه قراردادی امضا کند، که این قرارداد او را به صورت یک پیمانکار مستقل نشان دهد، با او مثل عضو هیات علمی برای اهدافی که در این آیین‌نامه آمده است، رفتار خواهد شد؛

- «دانشجو» شخصی است که در هر رشته‌ای در دانشگاه ثبت‌نام کند. همچنین این عنوان شامل هر کارمندی که برای چنین رشته‌هایی ثبت نام می‌کند، می‌شود. بدین ترتیب زمانی که دانشجو استخدام می‌شود، کارمند محسوب شده با اثری که او در حوزه استخدامیش پدید آورده است، مانند مستخدم رفتار می‌شود و با دیگر آثاری که در خارج از این حوزه پدید می‌آورد، مانند دانشجو برخورد می‌شود. مستخدم تمام وقت، بجز اعضای هیات علمی که در یک یا چند رشته فعالیت می‌کند، کارمند محسوب می‌شود و با اثر فکری که پدید می‌آورد به‌عنوان نتیجه استخدامش رفتار خواهد شد؛

- هر شخصی که تحت نظارت و یا با اجازه پرسنل دانشگاه از امکانات و منابع دانشگاه استفاده کند، از جمله داوطلبان و دانشجویانی که در دانشگاه یا دیگر موسسات ثبت نام می‌کنند و یا شخصی که دوره کارورزش را در دانشگاه انجام دهد؛ اما فقط محدود به این افراد نمی‌شود» [۲۴].

آیین‌نامه پژوهشی دانشگاه تربیت مدرس نیز در بخش مربوط به تعاریف، در تعریف «اعضای دانشگاه» می‌گوید:

«اعضای هیات علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و کارکنان دانشگاه تربیت مدرس را شامل می‌شود» [۲۵].

برخی دانشگاه‌ها مانند دانشگاه بریتیش کلمبیا نیز به صراحت اعلام می‌کنند:

" دانشجو با ثبت نام در دانشگاه، وارد قراردادی با دانشگاه شده است که در قبال آن دستمزد دریافت می‌کند [۲۸]."

اما در انگلستان در نزاعی در سال ۱۹۶۴، دادگاه وجود قرارداد را بین هامسون دانشجوی دکتری حقوق این دانشگاه و دانشگاه لندن رد کرد؛ اما در همین زمینه رأی از شورای تخصصی دانشگاه سیلون^۱ در نزاعی دیگر که در ۱۹۶۰ میان دانشگاه سیلون و شخصی به نام فرناندو پیش آمد، وجود قرارداد میان این دانشجو و موسسه آموزشی را حداقل تا این اندازه که او باید موافق با قوانین و مقررات دانشگاه در زمانی که عضوی از اعضای دانشگاه می‌شود، را می‌پذیرد [۲۰].

باز در همین زمینه در استرالیا نظری وجود دارد که حمایت مقامات قضایی استرالیا را در انعقاد قرارداد، هنگامی که دانشجویان فوق لیسانس در دانشگاه ثبت نام می‌کنند، نشان می‌دهد. این حمایت از دعوی که در ۱۹۹۰ رخ داد، سرچشمه می‌گیرد. این قضیه مربوط به دعوی است که میان دانشگاه نیوکاسل و "بیلی جونز" دانشجوی مقطع دکتری فلسفه این دانشگاه به وجود آمد. دانشگاه در ابتدا این فرد را به‌عنوان دانشجو پذیرفت، اما متعاقباً خاتمه دوره دانشجویی وی را اعلام نمود. دانشجو از مقامات مربوطه دانشگاه تقاضای رسیدگی کرد که مقامات مذکور حکم به عدم اتمام "قرارداد" و نیز پرداخت خسارت به وی صادر نمودند [۲۰].

نهاد یا سازمان قانونی به نام دانشگاه: عنصر ضروری دیگر برای این که اثری به‌عنوان یک اثر دانشگاهی محسوب شود، وجود نهاد و سازمانی قانونی به نام دانشگاه است. در لغت نامه دهخدا، در تعریف دانشگاه آمده است: «دانشگاه. محل دانش. جای دانش. جای علم. اصطلاحاً موسسه‌ای که تعلیم درجات عالی و علوم و فنون و فلسفه و ادبیات و هنر کنند. این کلمه به جای اونیورسیتیه به کار رفته است. دانشگاه شعبه‌هایی به نام دانشکده خواهد داشت و هر دانشکده جای تعلیم رشته‌ای از رشته‌های علمی یا فنی یا ادبی یا فلسفی و یا هنری خواهد بود...» [۲۹].

دولتی مشمول این قانون استخدام شده باشد.» و در ماده ۶ تعریف مدلی دیگر از استخدام بیان می‌کند « مستخدم پیمانی کسی است که به موجب قرارداد به طور موقت برای مدت معین و کار مشخص استخدام شده باشد» [۲۶].

پدیدآورنده اثر در قالب هریک از قراردادهای فوق در دانشگاه به فعالیت بپردازد، مستخدم دانشگاه محسوب شده و با اثری که وی در حوزه‌ای که به آن منظور استخدام شده است، پدید آورد به‌عنوان نتیجه حاصل از استخدامش رفتار خواهد شد.

اما در مورد ارجاع به مقررات و آیین‌نامه‌های دانشگاهی پرسشی مطرح است: آیا وجود این مقررات و آیین‌نامه‌ها می‌تواند مولد شرایط قراردادی خاص بین دانشگاه و شخص شاغل در دانشگاه باشد؟ این سوال مخصوصاً درباره دانشجویانی که برای آموزش و تحصیل بدون دریافت حقوق در دانشگاه پذیرفته می‌شوند و در قبال کار پژوهشی خود عوضی دریافت نمی‌کنند، مطرح است. آیا صرف ثبت نام این افراد در دانشگاه، شرایط قراردادی بین پدیدآورنده و دانشگاه ایجاد خواهد کرد؟

پاسخ این پرسش در مورد افرادی که در قبال حقوق در دانشگاه مشغول به کار می‌شوند و ثبت نام می‌کنند، روشن‌تر است. ثبت نام این افراد در دانشگاه می‌تواند موجد شرایط قراردادی بین دانشگاه و فردی که در قبال گرفتن دستمزد و حقوق در دانشگاه ثبت نام نموده است، باشد؛ زیرا این افراد در قبال کاری که انجام می‌دهند حقوق دریافت می‌کنند و این امر با توجه به دکتترین "کار در برابر مزد"، قابل توجیه است؛ اما نکته قابل توجه در این زمینه دانشجویانی هستند که بدون دریافت حقوق در دانشگاه ثبت نام می‌کنند. آیا صرف ثبت نام دانشجو در دانشگاه بین دانشجو و دانشگاه ایجاد قرارداد خواهد کرد؟

حقوقدانی کانادایی به این پرسش پاسخ مثبت می‌دهد و این‌گونه استدلال می‌کند که ثبت نام دانشجو حداقل می‌تواند به‌عنوان قراردادی قانونی در حدود زیر تحلیل شود:

" دانشجویی که در دانشگاه ثبت نام می‌کند یا در قبال دریافت دستمزد حاضر به کار می‌شود، در واقع با دانشگاه قراردادی منعقد نموده که با آن متعهد شده است که به قوانین و مقررات دانشگاه متعهد باشد» [۲۷]."

و در صورت وجود امتیازات تعریف شده دیگر، با دارا بودن شرایط از آن امتیازات نیز برخوردار خواهند شد. در این تعریف عناصر اساسی دانشگاه عبارتند از: دانشگاه از نقطه نظر مکانی و فیزیکی، همچنین از نظر سازمان قانونی که تعریف شده است، افرادی با عنوان استاد و دانشجو و سرانجام وجود عناصری اساسی به نام آموزش و پژوهش.

اما این تعریف با پیشرفت فناوری و وسایل الکترونیکی با چالش مواجه شده جایگاه خود را به عنوان تعریفی جامع از دانشگاه از دست داده است. با ورود دانشگاه‌های مجازی و آموزش از راه دور و ابزار الکترونیکی مانند رایانه، تلویزیون، اینترنت و... باید تعریفی فراگیر، که این نوع آموزش را نیز در برگیرد، ارائه شود؛ زیرا براساس این تعریف عنصر مکان جغرافیایی دانشگاه، که در آموزش از راه دور یا همان آموزش الکترونیکی مطرح نیست، زیر سوال می‌رود؛ در این شیوه آموزش، تمرکزی بر مکان جغرافیایی (دانشگاه) وجود ندارد؛ اما از دیگر سو باید توجه داشت اگرچه این گونه آموزش‌ها در محل خاصی انجام نمی‌شود و دانشجو و استاد می‌توانند فارغ از محدودیت جغرافیایی خاص به واسطه رسانه‌ها به تدریس و تحصیل پردازند، اینگونه نیست که هیچ مکانی نیز برای حمایت و سازماندهی نداشته باشند؛ زیرا فعالیت‌های اصلی و هسته این آموزش‌ها از یک مکان خاص و ویژه سازماندهی و اجرا می‌شود. بنابراین در این نوع آموزش نیز مکان یکی از عناصر آموزش به‌شمار می‌رود؛ اگرچه عنصر مکان در این نوع آموزش فاقد آن اهمیت خاصی است که در دانشگاه‌های سنتی و آموزش چهره به چهره وجود دارد.

خلق اثر دانشگاهی: اثر، اساسی‌ترین و آخرین عنصر لازم در بنای ساختمان اثر دانشگاهی است. اگر اثر از حوزه آثار ادبی و هنری باشد، بر اساس ماده ۲ قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان، شامل یکی از موارد زیر است:

- ۱- کتاب و رساله و جزوه و نمایشنامه و هر نوشته دیگر علمی و فنی و ادبی و هنری؛
- ۲- شعر و ترانه و سرود و تصنیف که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد؛
- ۳- اثر سمعی و بصری به منظور اجرا در صحنه‌های نمایش یا پرده سینما یا پخش از رادیو یا تلویزیون که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر

در این تعریف دانشگاه تنها از منظر فیزیکی و مکانی تعریف شده است؛ البته در عرف نیز موارد استعمال واژه دانشگاه به همین معنا است. ذکر این واژه نخستین و روشن‌ترین معنای عرفی که به ذهن متبادر می‌کند، معنای علمی و فیزیکی دانشگاه است؛ اما از منظر حقوقی دارای معنایی گسترده‌تر است. واژه دانشگاه و چیزی که امروز ما به‌عنوان دانشگاه می‌شناسیم، مفهومی است که ریشه در اروپای غربی و قرون وسطی دارد و ترجمه کلمه لاتین انیورسته^۱ است. گرچه در نقاطی از دنیا، مانند مصر باستان، بابل، یونان، روم، چین، هند و نیز کشورهای اسلامی آموزش‌هایی در سطوح عالی دیده می‌شود، اما دانشگاه مدرن از اساتید و دانش پژوهانی که در یک مکان گرد هم می‌آیند و در یک رشته منسجم علمی مشغول به تدریس و تحصیل علم هستند تشکیل شده که در زمینه آموزشی موردنظر، مدرک و دیگر امتیازات به دانشجویانی که این آموزش‌ها را کامل کرده باشند اعطا می‌کند. پس مفهوم و واژه دانشگاه ریشه در اروپای قرون وسطی دارد [۲۰].

البته این تعریف تا حدودی بر مفهوم دانشگاه‌های امروزی نیز مصداق دارد، گرچه نقص‌هایی نیز در آن دیده می‌شود؛ زیرا در این تعریف کارکرد مهم دانشگاه‌های امروزی یعنی پژوهش و تحقیق، که از درجه بالایی از اهمیت نسبت به آموزش برخوردار است، لحاظ نشده است. این امر به این دلیل است که نقش و کارکرد پژوهش و تحقیق در دانشگاه‌های آن دوره مطرح نبوده است، دانشگاه‌ها تنها نقش آموزشی داشته‌اند و کارکرد پژوهشی بیشتر جنبه شخصی و خصوصی داشته است.

در تعریفی جامع می‌توان دانشگاه را به‌عنوان مکانی علمی تعریف نمود که با هدف آموزش و پژوهش پدید آمده و سازمان‌دهی شده است و در آن افرادی با عنوان استاد مشغول به تدریس و آموزش و راهنمایی در جهت پژوهش به افرادی با عنوان دانشجو و دانش‌پذیر هستند؛ در پایان، این دانشجویان با گذراندن دوره‌های خاص و تعریف شده آموزشی و پژوهشی، در حدود معین و مشخص از دانشگاه مربوطه مدرک یا تاییدنامه اتمام این دوره را دریافت می‌کنند

دانشجویان، اساتید و کارکنانی که به استخدام دانشگاه درآمده‌اند، قرارداد همکاری‌های پژوهشی با دانشگاه دارند و یا در راستای انجام پروژه‌ای که برای آن‌ها در جهت اخذ مدرک تحصیلی تعریف شده است، اگر اثری در این حوزه پدید آورند در تعریف پدیدآورنده جای می‌گیرند. به چنین آثاری که از سوی این افراد و با استفاده از منابع دانشگاهی پدید می‌آید و یا در صورتی که از منابع دانشگاهی استفاده نشده، در زمانی که پدیدآورنده ملزم به انجام فعالیت برای دانشگاه بوده است (زمانی که براساس قرارداد استخدامی، پدیدآورنده باید در اختیار دانشگاه باشد) پدید آمده باشد، اثر دانشگاهی اطلاق می‌شود.

بنابراین برای ایجاد اثر دانشگاهی، اولاً لازم است اثر توسط افرادی پدید آمده باشد که طبق بند الف از اعضای دانشگاه باشند؛ ثانیاً این افراد قرارداد استخدامی با دانشگاه داشته باشند، یا طبق آیین‌نامه‌های دانشگاهی مستخدم دانشگاه باشند و یا از اعضای دانشگاه محسوب شوند؛ ثالثاً وجود نهاد و سازمان قانونی خاصی به عنوان دانشگاه لازم است؛ و بالاخره خلق آثار فکری در دانشگاه با توجه به قرارداد و آیین‌نامه‌های دانشگاهی توسط اعضای جامعه دانشگاهی چهارمین عنصر شناسایی اثر دانشگاهی است.

۵- بحث

آنچه که به‌عنوان فرض نخست در مورد تمام آثار فکری اعم از آثار دانشگاهی و غیر دانشگاهی مطرح است، تعلق مالکیت اثر در وهله اول و در ابتدا به شخص یا اشخاصی است که اثر فکری را پدید آورده‌اند و آن را به جامعه عرضه نموده‌اند. پدیدآورنده اثر می‌تواند به‌عنوان شخصی که اثر فکری را خلق نموده، از حقوق مذکور در قانون بهره‌برداری نماید.

اما این فرض در مورد آثار دانشگاهی با چالش مواجه شده است. در حقیقت می‌توان گفت قاعده فرض مالکیت برای پدیدآورنده در مورد این آثار حالت‌های گوناگون دارد. در حوزه حقوق مولف و آثار ادبی و هنری در بعضی از دانشگاه‌ها رویه به نفع پدیدآورنده است و به دلیل مطرح بودن تئوری عینیت شخصیت پدیدآورنده در اثر، فرض

شده باشد؛ ۴- اثر موسیقی که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد؛ ۵- نقاشی و تصویر و طرح و نقش و نقشه جغرافیایی ابتکاری و نوشته‌ها و خط‌های تزئینی و هر گونه اثر تزئینی و اثر تجسمی که به هر طریق و روش به صورت ساده یا ترکیبی به وجود آمده باشد؛ ۶- هرگونه پیکره (مجسمه)؛ ۷- اثر معماری از قبیل طرح و نقشه ساختمان؛ ۸- اثر عکاسی که با روش ابتکاری و ابداع پدید آمده باشد؛ ۹- اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه قالبی و گلیم؛ ۱۰- اثر ابتکاری که بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور) یا میراث فرهنگی و هنری ملی پدید آمده باشد؛ ۱۱- اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد؛ ۱۲- هر گونه اثر مبتکرانه دیگر که از ترکیب چند اثر از اثرهای نامبرده در این فصل پدید آمده باشد [۱۷].

همچنین اثر دانشگاهی در صورت واجدالشرایط بودن، می‌تواند به‌عنوان داده‌پیام^۱، طبق ماده ۲ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۱ مورد حمایت قرار گیرد:

«داده‌پیام» هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم است که با وسایل الکترونیکی، نوری و یا فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود» [۳۰].

اثر دانشگاهی می‌تواند از حوزه مربوط به حقوق مالکیت صنعتی مانند اختراع باشد که بر اساس ماده ۱ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶ تعریف می‌شود:

«نتیجه فکر فرد یا افراد که برای اولین بار فرآیند یا فرآورده‌ای خاص را ارائه می‌کند و مشکلی را در یک حرفه، فن، فناوری، صنعت و مانند آن‌ها حل می‌کند»؛

یا طرح صنعتی که مطابق ماده ۲۰ قانون مذکور:

«هرگونه ترکیب خطوط یا رنگ‌ها و هرگونه شکل سه‌بعدی با خطوط، رنگ‌ها و یا بدون آن، به گونه‌ای که ترکیب یا شکل یک فرآورده صنعتی یا محصول از صنایع دستی را تغییر دهد» [۱۹].

در آیین‌نامه حقوق مالکیت فکری دانشگاه سوترن کالیفرنیا (کالیفرنیا جنوبی) نیز در بخش ۲.۱ در ذیل عنوان مالکیت حقوق فکری آمده است:

«به جز موارد دیگری که در این آیین‌نامه بیان شده است، دانشگاه طبق قانون فدرال و قانون موضوعه کالیفرنیا مالک تمام آثار فکری محسوب می‌شود که توسط اعضای جامعه دانشگاهی:

- در طول مسئولیت‌های شخصی که دانشگاه در زمینه رشته او به عضو محول کرده شامل کارهایی که در قبال مزد انجام می‌شود، پدید آمده یا توسعه یافته باشد و یا؛
 - به واسطه قرارداد حمایت مالی یا قرارداد انتقال مالکیت به دانشگاه پدید آمده یا توسعه یافته باشد و یا؛
 - با "استفاده گسترده" از امکانات، اعتبارات، منابع یا تجهیزات دانشگاه پدید آمده یا توسعه یافته باشد».
- و در ادامه در خصوص مالکیت آثاری که توسط این اعضا بدون استفاده از امکانات و شرایط بالا پدید می‌آید، می‌گوید:

«اعضای جامعه دانشگاهی دانشگاه کالیفرنیا جنوبی مالک آثار فکری که با استفاده از منابع مالی خودشان، در زمانی خارج از وقتی که باید در دانشگاه خدمت می‌کردند، بدون قرارداد حمایت مالی یا دیگر قراردادهایی که حقوق اثر را به دانشگاه منتقل می‌کند و تنها با استفاده اتفاقی از اعتبارات و امکانات دانشگاه پدید آمده باشد محسوب می‌شوند» [۱۴].

اما در برخی دانشگاه‌های دیگر فرض مالکیت دانشگاه، آثار مربوط به حوزه مالکیت صنعتی خصوصا اختراع را در بر می‌گیرد و مفروض مالکیت اثر به دانشگاه است مگر خلاف آن در قرارداد و یا آیین‌نامه دانشگاه تصریح شده باشد. در خط مشی حقوق مالکیت فکری دانشگاه اکلاهما آمریکا در بخش حقوق مربوط به اختراعات در بند الف ذیل عنوان مالکیت در این زمینه آمده است:

«تمام اکتشافات و اختراعات خواه قابل ثبت باشد یا نباشد، شامل هر نوع اختراعی و هم‌منظور تمام اختراعات (داخلی و خارجی) که از آن منشاء می‌گیرد و تمام تقاضاهایی که برای چنین اختراعاتی توسط اعضای هیات علمی دانشگاه، کارمندان یا دانشجویان دانشگاه اکلاهما

مالکیت، همان فرض نخستین و اولیه است و اصل این است که وی مالک اثر است مگر این که خلاف آن ثابت شود. به عنوان مثال در خط‌مشی حقوق مالکیت فکری دانشگاه استنفورد در بند الف از بخش ۱ بیان می‌کند:

«تمام حقوق مربوط به اثر باید در مالکیت پدیدآورنده باقی بماند مگر اینکه اثر از زمره آثاری باشد که در قبال حقوقی که پدیدآورنده دریافت می‌کند، پدید آمده باشد (و حقوق مولف طبق قانون حق مولف آمریکا به دانشگاه واگذار شده باشد)، یا اینکه به واسطه اعتبار مالی مستقیمی که از طرف دانشگاه برای انجام پروژه ای خاص پرداخت می‌شود، حمایت شود، یا اینکه از جمله آثاری باشد که توسط دانشگاه سفارش داده شده باشد، یا از منابع و پرسنل دانشگاه به نحو قابل توجهی برای خلق اثر استفاده شده باشد و یا اینکه آفرینش اثر از دیگر تعهدات قراردادی باشد» [۳۱].

اما در بعضی دانشگاه‌های دیگر بدون اینکه تفکیکی بین مالکیت آثار مربوط به حوزه مالکیت ادبی و هنری و مالکیت صنعتی وجود داشته باشد، مفروض، تعلق مالکیت تمام آثار به دانشگاه است. این فرض خصوصا با توجه به امکانات و منابع مالی که دانشگاه در اختیار اعضای خود قرار می‌دهد و تئوری «کار در برابر مزد»، همچنین دکتترین استخدام کارفرما و به کارگیری مستخدم قوت می‌گیرد. برای مثال «در کامن‌لا^۱ و قانون موضوعه حقوق مالکیت فکری استرالیا پیش فرض این است که حقوق مالکیت فکری اثری که به واسطه دانشگاهیان در حوزه‌ای که برای آن استخدام شده‌اند، پدید می‌آید، مالکیت کارفرما یعنی دانشگاه است هر چند ممکن است این پیش فرض توسط قرارداد تغییر داده شود. علاوه بر این، فرض مالکیت دانشگاه در آیین‌نامه‌های مالکیت فکری دانشگاه‌های سیدنی، ملبورن، دانشگاه ملی استرالیا، موناخ، تاسمانیا، استرالیای جنوبی، غربی و دیگر دانشگاه‌های استرالیا نیز مورد اشاره قرار گرفته است» [۳۲].

۱- حقوق کامن‌لا، حقوقی است عرفی، منتها نه به معنایی که ما از عرف و عادت داریم. مقصود از عرف رویه‌ای است که بین دادگاه‌ها مرسوم بوده و از آن تبعیت می‌کنند، لذا اصول حقوقی در این نظام، از «قانون» نشأت نمی‌گیرد و قانون استثنای وارد بر عرف محاکم را تعیین می‌کند.

مالکیت اثر به دانشگاه، مالکیت اثر کلا یا جزئا به دانشگاه منتقل می‌شود.

۷- محدودیت‌های پژوهش

عدم آگاهی پدیدآورندگان آثار دانشگاهی، ضعف تقنینی و اجرایی قوانین حقوق مالکیت فکری، عدم توجه مسئولان دانشگاهی به وضع و تدوین قوانین و مقررات مالکیت فکری دانشگاهی در کشور، مانع از انجام مشاهدات و تحقیقات میدانی نویسندگان مقاله بوده است.

همچنین عدم وضع و تصویب قوانین و مقررات حقوق مالکیت فکری در دانشگاه که منبعث از ضعف قانونگذار ملی در تدوین قوانین ملی حقوق مالکیت فکری و ضعف اجرای این قوانین در سطح ملی بوده است، مانع مقایسه تطبیقی نویسندگان مقاله از معیارهای مذکور در قوانین و مقررات دانشگاه‌های کشورهای غربی در مقایسه با قوانین و مقررات دانشگاه‌های ایران بوده است. نویسندگان مقاله تنها با استخراج معیارهای مذکور از آیین‌نامه‌های دانشگاه‌های کشورهای غربی به تحلیل حقوقی این معیارها به همراه قوانین و مقررات کلی که در این زمینه در کشور وجود دارد، پرداخته‌اند.

References

منابع

- [1] Chen, C., 2004, "The effects of knowledge attribute, alliance characteristics and absorptive capacity on knowledge transfer performance", *R&D Management*, 3(9), pp. 311-321.
- [۲] باقری، سیدکامران، توکل مقدم، مریم، شوال پور، سعید و عزیزی مرادپور، حمید، ۱۳۸۹، "حفاظت از اختراعات نرم‌افزاری در ایران"، *فصلنامه سیاست علم و فناوری*، ۳(۲)، صص ۳۰-۱۳.
- [۳] باقری‌نژاد، جعفر، ۱۳۸۷، "سیستم ارتباط دانشگاه و صنعت برای توسعه فناوری در ایران، سازوکارها و پیشنهادها"، *فصلنامه سیاست علم و فناوری*، ۱(۱)، صص ۱۴-۱.
- [4] World intellectual property organization, 2007, "Technology transfer, intellectual property and effective university-industry partnership", available from: http://www.wipo.int/freepublications/en/intproperty/928/wipo_pub_928.pdf.
- [5] Mowery, D. and Ziedonis, A., 2002, "Academic patent quality and quantity before and after Bayh-Dole", *Research Policy*, 31, pp. 399-418.
- [6] Henderson, R., Jaffe, A. and Trajtenberg, M., 1998, "Universities as a source of commercial technology: a detailed Analysis of university patenting, 1965-1988", *The review of economics and statistics*, 80(1), pp.119-127.

ایجاد شود یا از آن ناشی شود، خواه در رشته و یا حوزه استخدامی که دانشگاه آن‌ها را بدین منظور استخدام کرده است یا به صورت قابل ملاحظه‌ای با استفاده از امکانات دانشگاه یا اعتباراتی که دانشگاه تهیه کرده است یا توسط دانشگاه پدیدآمده، باشد مالکیت آن به دانشگاه تعلق دارد و از اموال دانشگاه اکلاهما محسوب می‌شود» [۳۳].

۶- نتیجه‌گیری

آثار دانشگاهی مانند دیگر آثار فکری که در خارج از دانشگاه پدید می‌آید، از نظر حقوق حاصله یکسان است و تفاوتی از این جهت وجود ندارد. اما با توجه به دخالت اشخاص متعدد در خلق اثر از یک سو و تأمین امکانات و تجهیزات مالی و پرداخت حقوق به برخی از پدیدآورندگان این آثار توسط دانشگاه از سوی دیگر، این پرسش مطرح می‌شود که مالک این حقوق کیست و این حقوق به چه افرادی تعلق می‌گیرد؟ در چه صورتی اثر حاصله در مالکیت دانشگاه واقع می‌شود؟ شناسایی اثر دانشگاهی نخستین قدم در تعیین مالکیت اثر دانشگاهی است. این امر مستلزم تعریف عناصر تشکیل‌دهنده آثار دانشگاهی است؛ برای تحقق اثری به‌عنوان اثر دانشگاهی، عناصری چند از جمله وجود افرادی به عنوان استاد، دانشجو، کارمند و مستخدم در نهادی قانونی به نام دانشگاه که به صورت قانونی و یا قراردادی کار کنند و در راستای وظیفه‌ای که به آن‌ها سپرده شده است، خالق اثر دانشگاهی باشند، ضروری است.

در مورد مالکیت اثر دانشگاهی فرض نخستین، مخصوصاً در حوزه آثار ادبی و هنری تعلق مالکیت حقوق فکری حاصله به پدیدآورنده است. اما مطابق تئوری کار در برابر مزد در صورتی که اثر پدیدآمده حاصل کاری باشد که پدیدآورنده در قبال آن از دانشگاه مزد دریافت کرده است، مالکیت اثر به دانشگاه تعلق دارد و پدیدآورنده در مالکیت اثر پدیدآمده سهمی ندارد. مطابق با معیار دوم در صورتی که پدیدآورنده به صورت گسترده از امکانات دانشگاهی استفاده کرده باشد، مالکیت اثر به دانشگاه تعلق دارد. همچنین در صورت وجود قرارداد انتقال مالکیت بین دانشگاه و پدیدآورنده در تعلق

www.uwex.edu/disted/conference/Resource_library/proceedings/05_2046.pdf.

[۲۳] مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۹، "قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷"، قابل دسترس در:

www.ghavanin.ir/detail.asp?id=12310

[24] CORNISH, W.R., 1996, *intellectual property*, sweet& Maxwell, third edition, London.

[25]

www.oip.um.ac.ir/parameters/oip/filemanager/ghavanin.pdf

[26] Monoti, A.L., 2003, *Universities and intellectual property, ownership and exploitation*, oxford university press, first published.

[27] Klein, M.W., 2005, "protecting faculty rights in copyright ownership policies", 21st annual conference on distance teaching and learning for more resources, available from:

www.uwex.edu/disted/conference/Resource_library/proceedings/05_2046.pdf.

[۲۸] مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۹، "قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۹/۱/۱۷"، قابل دسترس در:

www.ghavanin.ir/detail.asp?id=12310

[29] CORNISH, W.R., 1996, *intellectual property*, sweet& Maxwell, third edition, London.

[30] Baker university, 2005, "intellectual property policy", available from: www.Bakeru.Edu/imag/pdf.

[۳۱] دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۸، "مجموعه مقررات پژوهشی دانشگاه تربیت مدرس"، موجود در اسناد معاونت پژوهشی دانشگاه تربیت مدرس.

[۳۲] مجلس شورای ملی، ۱۳۴۵، "قانون استخدام کشوری مصوب ۳۱/۳/۱۳۴۵"، قابل دسترس در:

www.kanoonevokala.persianblog.ir/page/107.

[33] Lewis, C.B., 1983, "The legal nature of a university and student-university relationship", *journal of Ottawa Law Review*, 15, pp. 249-273.

[34] YANG, S.Y., 2009, "University V. student, challenging the contractual understanding of higher education in Canada", *lex Electronica*, 14(3), pp. 1-3, available from: www.lex-electronica.org/docs/articles_249.pdf

[۳۵] دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷، *لغت نامه دهخدا*، انتشارات دانشگاه

تهران، جلد هفتم، چاپ دوم از دوره جدید، صص. ۱۰۳۸۸

[۳۶] مجلس شورای اسلامی، "قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲:

www.itna.ir/vdchtinzd23nz.ft2.html

[37] Stanford University, 1998, "copyright policy", available from: www.rph.stanford.edu/5-2.html.

[38] Reid, T., 2004, "Academics and Intellectual Property: Treading Tightrope", *Journal of Deakin law Review*, 9(2), pp. 559-760.

[39] University of Oklahoma, 1990, "intellectual property policy", available from: www.otd.ou.edu/pdfs/intellectual_property_policy.pdf.

[7] American Association of University Professors, 2007, "Statement on copyright. (1999, June)", available from: http://www.aaup2.org/statements/Redbook/Spccopyr.Htm

[8] University of Pennsylvania, 2009, "Student intellectual property, technology transfer and commercialization guide", available from: www.iup.edu/WorkArea/linkit.aspx?LinkIdentifier=id&itemID=88898.

[9] The George Washington University, 1990, "copyright policy", available from: www.my.gwu.edu/files/policies/CopyrightPolicyFINAL.pdf.

[10] The University of Michigan, 2004, "standard practice guide, general policies and procedures, ownership of copyrighted works created at or in affiliation with the University of Michigan", available from: www.spg.umich.edu/pdf/601.11.pdf .

[11] University of California, 2003, "guidance for faculty and other academic employees on issues related to intellectual property and consulting", available from: www.ucop.edu/ott/documents/consult .pdf.

[12] University of Sydney, 2002, "intellectual property policy", available from: http://sydney.edu.au/senate/policies/Intellectual_Property_Rule.pdf.

[13] University of Maine System, 2002, "statement of policy governing patents and copyrights", available from: www.maine.edu/pdf/intellectualproperty.pdf.

[14] University of southern California, 2001, "intellectual property policy", available from: www.policies.usc.edu/policies/intellectualproperty040301.pdf.

[15] University of Vermont, 2006, "intellectual property policy", available from: http://www.uvm.edu/policies/general_html/intellectualproperty.pdf

[۱۶] مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۹، "قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۴"، قابل دسترس در:

www.softreg.ir/rules/copyright.html

[۱۷] مجلس شورای ملی، ۱۳۴۸، "قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸/۱۱/۱۱"، قابل دسترس در:

www.softreg.ir/rules/64ghanoon1348.html.

[۱۸] شورای عالی اطلاع‌رسانی، ۱۳۸۹، "پیشنویس لایحه قانون جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط"، قابل دسترس در:

www.scict.ir/portal/Home/ShowPage.aspx.

[۱۹] مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۶، "قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶/۹/۵"، قابل دسترس در:

[۲۰]

www.oip.um.ac.ir/parameters/oip/filemanager/ghavanin.pdf

[21] Monoti, A.L., 2003, *Universities and intellectual property, ownership and exploitation*, oxford university press, first published.

[22] Klein, M.W., 2005, "protecting faculty rights in copyright ownership policies", 21st annual conference on distance teaching and learning for more resources, available from:

Legal Examination of the Ownership of Academic Works

Mahmoud Sadeghi¹, Abolfazl Rezaei^{2*},
Morteza Shahbazi Nia³

- 1- Associate Professor , Tarbiat Modares
University, Tehran, Iran
- 2- M.S. in Intellectual Property Rights, Tarbiat
Modares University, Tehran, Iran
- 3- Assistant Professor, Tarbiat Modares
University, Tehran, Iran

Abstract

Academic works are considered as a critical source for the technology development of countries. In this article, the intellectual property rights of academic works at universities were, first, defined. In the next stage we examined the essential elements which are needed to create these works including; the creator, a special legal-person on behalf of university, existence of employment contract, and the created work. Also about the ownership of the intellectual property that is created in university, three criteria including work for salary, substantial use of university resources and transfer of ownership contract that are used in famous universities in western countries were introduced. We compared these criteria with what is used in some of Iranian universities along with intellectual property law of Iran and examined legal status of ownership for these works in three positions above.

Keywords: Intellectual Property Rights, Academic Works, Creator, University.

* Corresponding Author: rezaeiabolfazl63@yahoo.com